

Mateja Ratej

Vojna po vojni – ljubezenski trikotnik Antona Bračka leta 1920

RATEJ Mateja, dr., znanstvena sodelavka, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za kulturno zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 1; mratej@zrc-sazu.si

Vojna po vojni – ljubezenski trikotnik Antona Bračka leta 1920

Zgodovinski časopis, Ljubljana 71/2017 (155), št. 1-2, str. 186–206, cit. 79

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Kulturnozgodovinska študija je zadnji del trilogije *Vojna po vojni* (prva dva sta bila objavljena v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* ter *Kroniki*), ki se osredotoča na odnose med štajersko kmečko populacijo po prvi svetovni vojni. Avtorica se v razpravi ukvarja z ljubezenskim trikotnikom med zakoncema Antonom in Julijano Bračko ter njeno sestro Jožefo Razborčan, ki je umrla, potem ko ji je svak in prepovedani ljubimec jeseni 1920 prerezal vrat v bližini domače hiše. Zaradi tragičnega zaključka ljubezenske zveze lahko življenjsko zgodbo nekdanjega vojaka avstro-ogrske vojske Antona Bračka spremljamo v kazenskem spisu mariborskega okrožnega sodišča. Avtorica v študiji mdr. ugotavlja, da je vojna boleče zamajala usidrane patriarhalne vzorce v štajerskih kmečkih družinah, ob koncu pa odpira vprašanje o kazenskih spisih kot zgodovinskem viru.

Ključne besede: prva svetovna vojna, kmečke družine, zgodovina mentalitet, zgodovina spolov, Anton Bračko, kazenski spisi

RATEJ Mateja, PhD, Research Associate, Research Centre of Slovenian Academy of Sciences and Arts, Institute of Cultural History, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 1; mratej@zrc-sazu.si

A War after the War — Anton Bračko's Love Triangle of 1920

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 71/2017 (155), No. 1-2, pp. 186–206, 79 notes

Language (Sn. (En., Sn., En.)

This cultural and historical treatise is the final part of the trilogy *A War after the War* (parts I and II were published in *Časopis za zgodovino in narodopisje* and *Kronika*), focusing on relations among the Styrian peasantry after World War I. The author examines the love triangle between the spouses Anton and Julijana Bračko, and her sister Jožefa Razborčan, who died after her brother in law and forbidden lover had slit her throat in the proximity of her house in the autumn of 1920. The story of Anton Bračko's life, formerly a soldier of the Austro-Hungarian army, can due to the tragic ending of the relationship be followed in the criminal file of the Maribor District Court. The author states, inter alia, that the war disrupted the firmly anchored patriarchal patterns of Styrian peasant families and addresses the question of criminal files as a historical source.

Key words: World War I, peasant families, history of mentalities, gender history, Anton Bračko, criminal files, court record

Novinar France Gerželj je leta 1935 slovenski javnosti ponudil prevod dela češkega ruralnega sociologa Antona Palečka pod naslovom *Novo kmetstvo*. Pospremil ga je s pomenljivim predgovorom, ki nakazuje, da je slovenski kmečki razred po koncu svetovne vojne doživljal spremembe v (samo)razumevanju. Na temeljno ugotovitev, da je za slovenski narod »slovenska kmetska hiša /.../ zibel, od koder vse izhaja ter se fizično in duhovno pomlajuje,« je Gerželj z obžalovanjem pripel »dejstvo, da je med Slovenci precej v navadi nagnjenje, čimprej zatajiti svoje kmetško poreklo, se sprostiti kmetskega bistva in se protinaturno in miselno vzgojiti ob vzorih in manirah tujega sveta.« Še več, po njegovem se je večji del povojne generacije izkoreninil iz svojega (kmečkega) temelja. Zavrnil je ukoreninjeno (tako Gerželj) misel, da je kmetstvo pojem za nazadnjaštvo, in pozval državo k sistematični vzgoji kmeta, »kajti naša zemlja bo ostala s tistim vred, ki jo bo negoval, obdeloval, s kmetom in bajtarjem kot najštevilnejšo našo narodno družabno skupino«.¹

So bili miselni premiki v kmečkem imaginariju, ki jih je zaznal sodobnik Gerželj, res v prvi vrsti posledica odtujevanja kmeta od zemlje? Opažanja lahko razumemo v okviru aktualnih razprav o stanovski organiziranosti družbe ter v luči prevajalčevega delovanja v Zvezi kmetskih fantov in deklet. Identitetne premike kmečkega človeka, nastale po veliki vojni, se zdi medtem bolj utemeljeno iskati v hudih pretresih patriarhalnega ustroja kmečke družine, ki jih je povzročila (dolgo) trajna telesna ali mentalna odsotnost moških (anonimnih vojakov) kot nespornih patriarhalnih poglavarjev.

Tudi življenje vaških skupnosti štajerskega miselnega obrobja je bilo neposredno po koncu prve svetovne vojne v znamenju bolečih pretresov predvsem zato, ker je ta močno zamajala usidrane patriarhalne vzorce v kmečkih družinah. Ko so se psihično in telesno poškodovani vojaki vračali v svoje družine, ali pa so te ostale brez patriarhalnih poglavarjev, ni bilo več mogoče vzpostaviti odnosov, kakršni so vladali med njimi pred vojno. Neizbežne vsakodnevne konflikte so pogosto reševali na način, ki so ga ponotranjili kot sodobniki vojne – s strahovitim nasiljem, ki je tudi v prvih letih miru izpodrinjalo besedno sporazumevanje. Medtem ko je mariborsko okrožno sodišče v letih 1904–1914 beležilo manj kot deset primerov umorov oz. poskusov umorov v intimnopartnerskih zvezah, je bilo v letih 1915–1929 takih primerov več kot štirideset, prav vsi pa so se zgodili zunaj urbanih središč.² Ne glede na to, da se je

¹ Paleček, *Novo kmetstvo*, str. 9–15.

² Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče – Maribor 1898–1941, kazenski spisi za leta 1904 do 1929.

mariborsko Okrožno sodišče po letu 1919 razširilo še na sodna okraja Murska Sobota in Lendava, povečanja nasilja med intimnimi partnerji v primerjavi z desetletjem pred vojno ni mogoče spregledati. Povzročitelji hudih kaznivih dejanj, ki so prvo svetovno vojno preživeli na fronti, so lahko še leta po njenem koncu računali, da bodo zaradi psiholoških travm v kazenskih procesih deležni bistvene olajševalne okoliščine. Zdi se, da je dr. Ivan Jurečko, ki je kot sodni izvedenec mariborskega okrožnega sodišča v dvajsetih letih 20. stoletja pomembno vplival na izid sodb, v polno zadel »ljudsko miselnost«, stanje duha po koncu vélike vojne, ko je zanj v neobjavljenih spominih zapisal, da »veliko ljudi ne smatra za zločin, kar zakon v raznih državah prepoveduje«. Tudi sam je z izkušnjo frontnega zdravnika po prihodu v Maribor leta 1919 ugotavljal, da je vojna »zbudila najnižje instinkte ljudi«.³

* * *

Eden od najuglednejših tedanjih štajerskih humanistov Franjo Baš je pred drugo svetovno vojno razločeval dve kmečki miselnosti na Slovenskem. Prvo je imenoval meščanski tip, postavil jo je v okolico večjih mest (zlasti Ljubljane, Celja in Maribora) ter v Savinjsko dolino. Za pomeščanjenega kmeta je bilo po mnenju Baša značilno, da je v prehrani, obleki, stanovanju in duševnem življenju sledil meščanskemu življenju, tj. užival kavo, meso, obleko je imel ukrojeno po meščanskem vzoru, pohištvo izdelano po meri, redno je bral časopise, na njegove poglede so vplivale kulturne in gospodarske organizacije, v katere je bil vključen. Med pripadniki patriarhalne kmečke miselnosti na drugi strani pa je bil medtem po mnenju Franja Baša individualen pogled na življenje neznaten, ravnali so se po Katoliški cerkvi ali gospodarju, od katerega so bili odvisni; brali so le pozimi in neredno. Zajtrk sicer v splošnem slabo prehranjenega patriarhalnega kmeta ni bil sestavljen iz kave, temveč iz koruzne ali krompirjeve juhe, vsakodnevni jedilnik pa je bil enoličen ob relativnem pomanjkanju živeža.⁴

Če želimo misliti štajerske kmečke družine v gabaritih časa, katerega del so bile, in upoštevamo Bašovo tipologijo, lahko družino Antona Bračka, o kateri bo govora v nadaljevanju, razumemo kot zastopnico patriarhalne kmečke miselnosti. Razborčani, h katerim se je priženil Anton Bračko, so ob tem spadali med trdne oz. manjše kmečke posestnike, kar je pomenilo, da so imeli v lasti okrog pet hektarjev zemlje. Kot je leta 1938 ugotavljala raziskava Socialno-ekonomskega inštituta v Ljubljani, katere del je bil tudi Bašev razmislek, je bil okraj Maribor – levi breg, kamor je spadalo tudi posestvo Razborčan/Bračko, med najrevnejšimi kmečkimi okraji na Slovenskem; ljudje so se »slabo hranili in slabo stanovali«, tu je bila po prvi svetovni vojni oz. pred drugo stopnja nalezljivih bolezni in umrljivosti – zlasti tudi med dojenčki – med najvišjimi.⁵

³ PAM, fond: Eman Pertl, 34/2, Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurečka.

⁴ *Socialni problemi slovenske vasi*, 1. zvezek, str. 120–121.

⁵ Prav tam, str. 80, 101–102.

* * *

Državno tožilstvo v Mariboru je 18. oktobra 1920 prejelo telefonski klic z orožniške postaje v bližnji Zgornji Kungoti (tedaj Zgornja sv. Kungota). Tamkajšnji orožnik je poročal o najdbi trupla ob vaški poti, ki je pripadalo triindvajsetletni domačinki Jožefi Razborčan iz Vrtič. Da je posestniška hči umrla nasilne smrti, je bilo jasno zaradi prerezanega vratu žrtve in številnih udarcev in ureznin po glavi. Tožilstvo je preiskavo brez pomišljanja zastavilo kot umor,⁶ že dan kasneje pa je bil v celico številka 109 mariborskih sodnih zaporov zaradi bojazni pobega kot glavni osumljenec pripeljan Jožefin svak, kmečki gospodar Anton Bračko. Obraz rjavolasega sto sedemdeset centimetrov visokega tridesetletnika je pokal od zdravja, pod rjavimi brki sta se svetili dve vrsti zdravih zob.⁷

Sodna izvedenca, zdravnika dr. Ivan Jurečko in dr. Ivan Zorjan, sta bila med prvimi, ki sta se v tistih dneh v mrtvašnici pokopališča v Kungoti soočila s truplom, odetim v kmečka oblačila, predpasnik, nogavice in obutev ter umazano spodnje perilo v predelu zadnjice. Obleka in ovratna rumena ruta okrog Jožefinega vratu sta bili prepojeni s strjeno krvjo, prav tako celotna glava. Njeno truplo je pričalo, da je bila Jožefa za časa življenja zdravo in postavno dekle, ali kot sta v medicinskem žargonu o truplu zapisala zdravnika: zadostna podkožna tolšča, dobro razvito mišičevje, krepko srce. Zdravnika sta ugotovila, da je Jožefa umrla zaradi treh silovitih udarcev s topim predmetom po glavi in izkrvavitve potem, ko ji je morilec nezavestni prerezal vrat. Medtem ko je bilo desno uho žrtve prerezano, se je v levem še zmeraj bleščal okrogel uhan, kot bi hotel tudi po smrti lastnice ubraniti njeno dostojanstvo.⁸

Slednje je bilo mrtvi Jožefi naglo odvzeto, saj je z orožniške postaje v Kungoti še pred sredo novembra 1920 prispela nedvoumna, porazna oznaka njene osebnosti, ki je v razburkanju spolnih vlog po vojni doletela toliko njenih kmečkih sodobnic: »Umorjena Razborčan je bila pri ljudstvu na slabem glasu, češ da rada z moškimi spolno občuje. Da bi pa ona občevala s kakim domačim fantom, se ni moglo dognati, pač pa se splošno govori, da je ona z aretiranim svakom Antonom Bračko spolno občevala.«⁹

Prvo zaslišanje osumljenca za umor 21. oktobra 1920 je razkrilo, da skrbi Anton Bračko ob ženi Julijani še za dva majhna otroka. Ob soočenju z dejstvom, da je bilo le petsto metrov od njegove domačije najdeno truplo svakinje Jožefe, je Anton kratko povedal: »Jaz sem popolnoma nedolžen.« Ob poskusu rekonstrukcije dogajanja na domačiji neposredno pred smrtjo Jožefe je povedal, da se je ob peti uri popoldne odpravil k staršem, kamor je došel po približno pol ure hoda. Na obisku se je zadržal le petnajst do dvajset minut, ob pol sedmih zvečer pa je bil

⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče – Maribor 1898–1941, Vr VII 2254/20 (dalje Vr VII 2254/20), državno pravdnštvo Maribor, prepis telefonskega pogovora, 18. 10. 1920.

⁷ PAM, Vr VII 2254/20, dopis orožniške postaje Zgornja Kungota, 19. 10. 1920; Prevezemno poročilo, 20. 10. 1920.

⁸ PAM, Vr VII 2254/20, Ogled in zaslišanje izvedencev.

⁹ PAM, Vr VII 2254/20, dopis orožniške postaje Kungota, prejeto 9. 11. 1920.

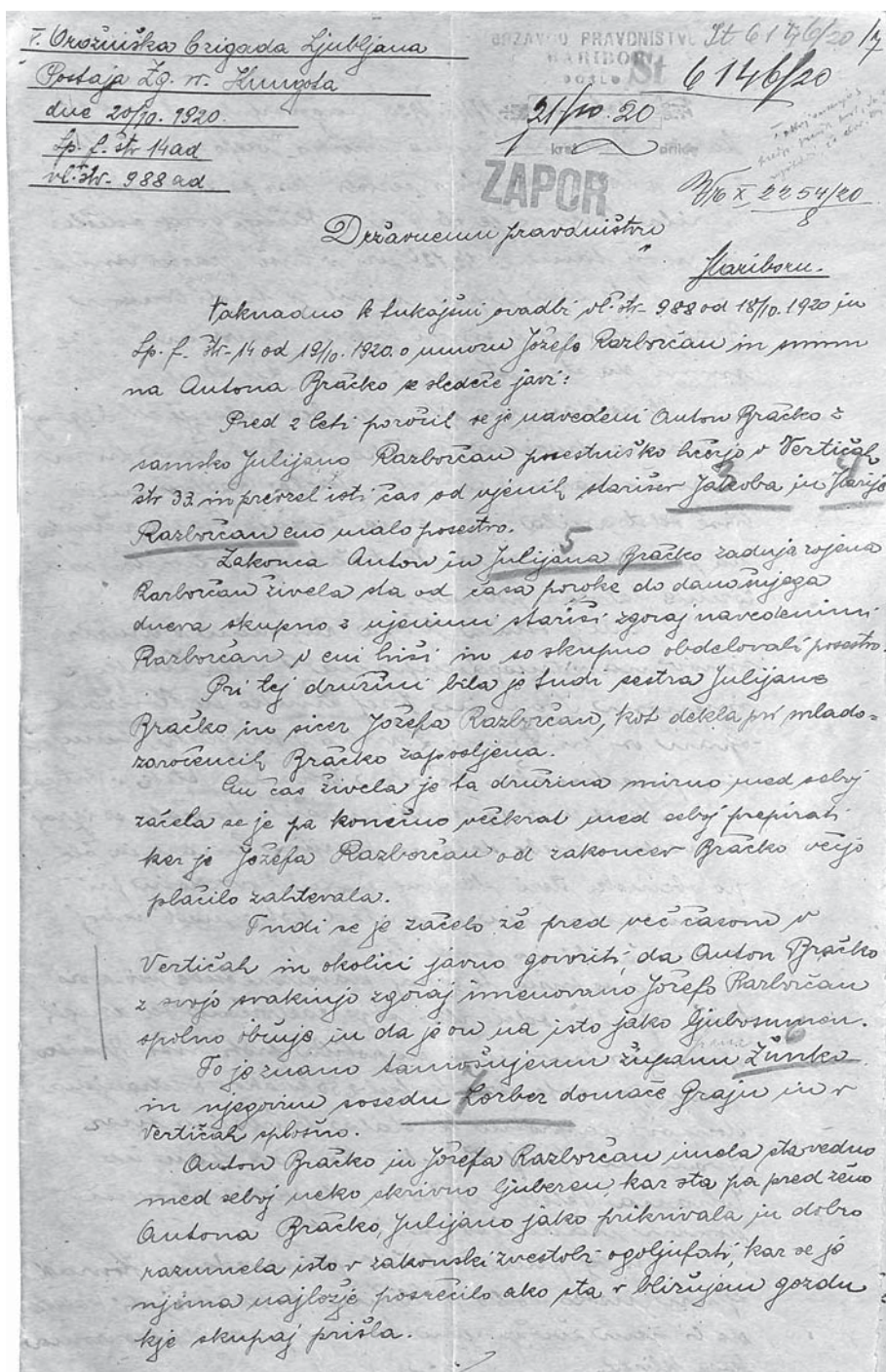

foto 1: Del poročila orožniške postaje Zgornja Kungota o umoru Jožefa Razborčan, oktober 1920 (PAM, Vr VII 763/20).

A part of the report issued by the Zgornja Kungota gendarmerie about the murder of Jožefa Razborčan, October 1920 (PAM, Vr VII 763/20).

že doma; njegov prihod je opazila tudi soproga, ki je v hišo ravno tedaj prinašala vodo. Družina je povečerjala in se odpravila spat. Pol ure čez dvajseto pa je zakonca prebudil silovit pasji lajež. Anton je odšel v sobo Jožefe Razborčan, kjer je hranil orožje, in s puško nekajkrat ustrelil v zrak, saj mu je žena prigovarjala, da se okrog hiše potikajo neznanci. Naslednje jutro je družino obiskal domačin z novico, da leži ob poti truplo članice družine.¹⁰

Bračkova rekonstrukcija dogajanja govori kulturnemu zgodovinarju o vsakodnevni življenjski rutini kmečke družine z začetka dvajsetih let 20. stoletja, a tudi o visokem pragu strpnosti do nošnje in uporabe orožja pri civilnih osebah po vojni. Bračko je bil orožja vjen tudi zato, ker je leta 1916 postal vojak 47. pešpolka avstro-ogrške vojske, katerega naborni okoliš je bil Maribor z okolico.¹¹ Polk je bil od zadnje četrtine 19. stoletja ustaljen v mestu ob Dravi, ki je bilo njegov uradni sedež že od leta 1817. Sestavljali so ga večinoma Slovenci, pešpolk pa je bil že v letih pred svetovno vojno sestavni del mestne identitete. Zaradi njegove vloge pri oblikovanju Maistrove vojske je bilo podobno tudi v času prve jugoslovanske države, ko je ob poti na mariborsko Kalvarijo stal spomenik padlim vojakom polka; po koncu druge svetovne vojne je bil spomenik, sestavljen iz več neenakih skal, odstranjen.¹²

* * *

Če je mariborsko sodišče računalo na to, da bo pripor omehčal kmečkega gospodarja in nekdanjega vojaka, je bila predpostavka napačna, saj je Bračko tudi v nadaljevanju zaslišanja trdil, da ni kriv nasilne smrti ženine sestre, neomajen je ostal tudi v tretjem poskusu 11. novembra 1920: »Ostanem pri tem, da sem nedolžen.«¹³ Že v drugo pa je bil obdolženec natančnejši v pojasnjevanju razmerij med njim in sestrama Razborčan, od katerih je bila ena njegova žena. Povedal je, da je šele poldrugo leto poročen z Julijano – srečno poročen, je trdil. Z ženino sestro ni bil v sporu in še manj v ljubezenskem razmerju, je pripovedoval in dodal, da je Pepa, kakor so jo klicali domači, na zadnje popoldne svojega življenja skupaj z drugimi domačini pri sosedu trgala jabolka. Zatem je zaslišanec postregel z drzno domnevo: umor naj bi mu naprtili sosedje, malo iz zlobe, predvsem pa zaradi političnega nasprotovanja, saj je bil sam pristaš Kmetijske zveze, medtem ko so bili sosedje vključno z županom in neposrednim sosedom Bračkovih Francom Žunkom, pristaši Samostojne kmetijske stranke.¹⁴

Ker so med svetovnima vojnama zlasti na slovenskem podeželju med člani nasprotnih političnih strank velikokrat brezkompromisno pele pesti, je bil Bračkov zagovor v trenutku, ko ga je izrekel, precej manj nenavaden kot se zdi danes. Med

¹⁰ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba obdolženca, 21. 10. 1920.

¹¹ Prav tam.

¹² Radovanovič, 47. mariborski pešpolk, str. 51.

¹³ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba obdolženca, nadaljevanje zaslišanja, 28. 10. 1920, 11. 11. 1920.

¹⁴ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba obdolženca, nadaljevanje zaslišanja, 28. 10. 1920.

drugim govori tudi o močni prisotnosti strankarske politike (v nadvse popreproščeni obliki) v vsakodnevem življenju običajnega človeka v času intenzivnega terenskega dela političnih strank. Podobno simptomatična, ker je razkrivala nianse odnosa do ženskega spola na slovenskem podeželju, je bila Bračkova pripoved v nadaljevanju: »Jožefa Razborčan je pri meni stanovala; bila je pridna delavka in smo jo radi imeli. Imela je le to napako, da se je rada družila s fanti in je imela več ljubimcev.« Mladenci so po trditvah gospodarja Bračka redno prihajali k Pepi, z nočnimi obiski se je bahala tudi sama, pod njenim oknom pa so bile jasne sledi pogostih vstopov in izstopov ljubimcev.¹⁵ A to ni bilo nič neobičajnega, saj so imeli tamkajšnji fantje navado zlasti v jesenskem času po luščenju koruze hoditi pod okna samskih vaških mladenk, jim prepevati podoknice in trkati na okna.¹⁶

Bračko, ki je kot kaže Pepine snubce zelo težko prenašal, je bil tako v pravnem kot dejanskem smislu nesporni gospodar kmetije, kar je bilo razvidno tudi iz njegove dikcije pred sodiščem. Ob poudarku, da pri njem kot preužitkarja živita ženina starša Jakob in Marija Razborčan, je pripomnil, da beleži domače gospodarstvo spričo njegove odsotnosti izgubo: ob skrbi za štiri krave in trinajst prašičev je zastajalo jesensko pobiranje pridelkov, kot so ajda, repa, korenje ipd. Hudo obremenilen očitek sodišča, da so preiskovalci na njegovem predpasniku našli sledove krvi, je Bračko mahoma zavrnil s pojasnilom, da je dan pred umorom zaklal petelina.¹⁷ Na preiskovalcih je bilo, da ugotovijo, ali je bila kri na predpasniku petelinova ali umorjenkina.

Četudi je obdolženec očitno računal, da mu bodo starši, ki jih je obiskal v času, ko je umrla Jožefa Razborčan, zagotovili alibi, si je spričo več bližnjih sorodnikov umrle pod Bračkovo streho v Vrtičah tudi sodišče lahko obetalo, da bo ob koncu preiskave poleg Bračkovega sorazmerno verodostojno osvetljen še tisti del resnice, ki je ni mogla več izpovedati Pepa. Njen svak je na novembrskem zaslišanju pred sodiščem povedal, da dekle zadnji dan svojega življenja ni večerjalo z družino, kar pa ni nikogar vznemirilo, saj se je domov večkrat vračala v poznih večernih urah. Razumljivo je, da je Bračka v zaporniški celici najbolj peknil očitek o krvavem predpasniku; na novembrskem zaslišanju je zgodbo o petelinu zamenjal s trditvijo, da je kri njegova – v predpasnik naj bi si nekaj dni pred Jožefino smrtjo obrisal poškodovan prst. Ker je v domačem arzenalu po umoru manjkal tudi zakrivljeni nož za obrezovanje poljščin,¹⁸ se je manevrski prostor za Bračkov zagovor ožil.

Sodišče je medtem razpolagalo tudi z informacijo, da je prišlo pri Bračkovih dan pred umorom do hudega spora, kar je Anton potrdil in dodal, da sta bili njegovi glavni akterki sestri: »Pepa je bila jezna, ker ji moja žena ni prinesla iz mesta blaga za predpasnik.« Priznal je, da je bila svakinja njegova prva opora pri obdelovanju zemlje, z veseljem je delala na polju in mu občasno tudi posojala denar za nakup galice ter drugih poljskih potrebščin. Ljudje so mu zavidali poceni delovno silo, zato so škodoželjno širili govorice o njunem ljubezenskem razmerju. Govorili so tudi, da je Pepa od Bračka v zadnjem času terjala svinjo in telico, ki sta ji pripada-

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ PAM, Vr VII 2254/20, dopis orožniške postaje Kungota, prispelo 9. 11. 1920.

¹⁷ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba obdolženca, nadaljevanje zaslišanja, 28. 10. 1920.

¹⁸ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba obdolženca, nadaljevanje zaslišanja, 11. 11. 1920.

li, na kar pa gospodar ni želel pristati. Bračko je ljudske govorce pred sodiščem zavrnil kot neresnične.¹⁹

Se je poskušala Jožefa Razborčan z odhodom od doma izviti iz kočljivega ljubezenskega razmerja? »Imela je sploh pri meni vse prosto in si je tudi lahko vse skuhala, kar je hotela,« je kmečki gospodar razgrinjal nianse lastne pokroviteljske drže do neomožene mladenke ter pripomnil, da so se v družini v glavnem dobro razumeli.²⁰ Kolikor piškave prepričljivosti si je že Bračko nabral na dotedanjih zaslišanjih, je ta naglo izgubljala pomen ob presenetljivem preobratu ob decembrskem prihodu pred sodišče, saj mu ni preostalo drugega kot potrditi, da je Pepa spomladi 1920 rodila sina, ki je po dveh mesecih življenja umrl. Zanikal je, da bi bil oče otroka, ki se je rodil maja 1920, temveč je očetovstvo naprtil Pepinemu nekdanjemu ljubimcu iz Poljčan.²¹

* * *

Kazalo je, da ne bo nihče od pristojnih poiskal razloga za pomanjkljivo zdravniško mnenje izvedencev Jurečka in Zorjana, ki ob obdukciji trupla Jožefe nista ugotovila sledi nedavnega poroda. Ivan Jurečko je bil v tistem času delovno preobremenjen, saj je leta 1920 v širši mariborski okolici izbruhnila epidemija črnih koz, ki so preživelim puščale globoke brazgotine po obrazu. Obolevali so zlasti otroci in starejši, Jurečko pa je bil med tistimi zdravniki, ki so izvajali splošno cepljenje prebivalstva.²²

Številna zasliševanja pred sodiščem so Antonu Bračku korak za korakom poslabševala položaj, saj ni zmozel zagotoviti konsistentnosti svojim izjavam. Kljub dvomljivi uspešnosti metode igre mačke z mišjo, ki jo je ubralo mariborsko sodišče, je vendarle jasno, da igre ne bi moglo zastaviti brez obsežnega poročila orožniške postaje v Kungoti, ki je že 20. oktobra 1920 prispelo na mariborsko tožilstvo. Komandir postaje Melhior Supan je v njem brez oklevanja opredelil odnos med Julijano, Antonom in Jožefo kot peklenski ljubezenski trikotnik, splošno znan vsej lokalni skupnosti: »Tudi se je pričelo že pred časom v Vrtičah in okolici govoriti, da Anton Bračko s svojo svakinjo, zgoraj imenovano Jožefo Razborčan, spolno občuje in da je on na isto jako ljubosumen.«²³

Ljubezenski odnos med Bračkom in Jožefo je močno poslabšal odnose med sestrama, ki sta bili ljubosumni druga na drugo, je nadaljeval Supan. Skrivna ljubimca sta se srečevala v gozdu, kamor sta odhajala ločeno, a istočasno in se tako tudi vračala. Jožefina starša sta nemočno opazovala vse bolj napete odnose pod domačo streho. Zeta sta se bala, zato nista želela pričati proti njemu, četudi sta bila prepričana, da je dekle umoril prav on. Ko so se le nekaj ur pred smrtjo Jožefe Razborčan mladi v poznih popoldanskih urah družno vračali od sosedu, kjer so

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Prav tam.

²¹ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba obdolženca, nadaljevanje zaslišanja, 19. 12. 1920.

²² PAM, fond: Eman Pertl, 34/2, Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurečka.

²³ PAM, Vr VII 2254/20, poročilo orožniške postaje Zgornja Kungota, 20. 10. 1920.

obirali jabolka, je eden od fantov razločno slišal žvižg, ki je bil morda Bračkov znak Jožefi za skrivno srečanje pred vrnitvijo domov. Razposajena družba je bila zadnja, ki je v poznem mraku videla Jožefo živo, saj domov ni več prispela.²⁴

Četudi se je Pepa še v začetku oktobra 1920 v Mariboru sestala s simpatijo Francom Turinom iz Poljčan, komandir Supan ni dvomil, da je dekle umoril Bračko: »Kakor že navedeno, je javno znano, da je Anton Bračko poleg svoje žene tudi navedeno Jožefo Razborčan ljubil.« O Bračkovih krivdi je po Supanovem mnenju poleg izgube ukrivljenega noža pričalo njegovo obnašanje v usodnem nedeljskem popoldnevu, ko se je le za kratek čas oglasil pri starših in nato, domnevno po umoru, še »jako razgret« pri sosedu, od koder je odbrzel brez slovesa; Bogomir Požgan si ni znal razlagati Bračkove naglice, saj je daljni sosed običajno ostajal na obisku cele ure, pri čemer je vselej veliko pil. Jožefina starša sta se spominjala, da se je zet vrnil domov v trdi temi. Brez uvoda je začel s čudno veselostjo pripovedovati o ženitvi in svatovanju brata; iz njega so kar vrele besede, »jezik mu je šel, kakor nikdar poprej.« Naslednje jutro je odredil okopavanje na njivi, s katere se je najbolje videlo mesto zločina.²⁵

Komandir Supan je konec oktobra 1920 mariborskemu sodišču posredoval novo poročilo, ki je z zaslišanjem sedemindvajsetletne Julijane Bračko širilo razsežnosti družinske drame. Povedala je, da sta bila z možem Antonom v soboto, 16. oktobra 1920, v Mariboru, kjer sta v enem od gostišč malicala kruh in klobaso, ki ju je Anton rezal s prav tistim ukrivljenim nožem, ki je bil po umoru pogrešan. Gotovo je čustveni vihar, v katerega se je zapletel, spravljal v stisko tudi Bračka, saj je Julijani večkrat omenil, da bi bilo njuno zakonsko življenje brez Jožefe lepše. A kdo ve, kaj je na drugi strani pripovedoval Jožefi, ki je poleg dveh glav živine hranila solidno vsoto denarja. Bračko je že na dan najdbe trupla pri županu (občinskem predstojniku) Francu Žunko poizvedoval, kdo je dedič njenega denarja, za katerega si je obetal, da bo oplemenitil proračun kmetije.²⁶

Šestindvajsetletni Žunko je razmere na sosednji kmetiji dobro poznal, vedel je, da Anton ljubimka s svakinjo in pretepa ženo Julijano, ki ni marala verjeti sosedam, ko so jo opozarjale na moževo nezvestobo. Na dan umora Anton ni bil pijan, je nadaljeval Žunko, četudi se je po prihodu s fronte redno vdajal alkoholu; pil je običajno že od jutranjih ur, v pijanosti pa je bil hitre jeze in napadalen. Žunko je zavrnil Bračkovo idejo, da bi imel v domačem okolju politične nasprotnike, a izrazil mnenje, da je Julijana Bračko pripravljena ščititi moža.²⁷

* * *

Nadvse zanimiv pogled na Antona Bračka je na zaslišanju razgrnil njegov tast, petinšestdesetletni preužitkar Jakob Razborčan, ki je po psihični ohromelosti ob izgubi hčerke vendarle sklenil pričati proti Bračku. Na sodišču se je podpisal s križcem. Tako njegova žena Marija, ki je v nasprotju z njim znala za silo pisati, kot

²⁴ Prav tam.

²⁵ Prav tam; Zaslišba priče – Jakob Razborčan, 9. 11. 1920.

²⁶ PAM, Vr VII 2254/20, poročilo orožniške postaje Zgornja Kungota, 27. 10. 1920.

²⁷ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Franc Žunko, 9. 11. 1920.

Bračkova žena Julijana ter Antonova nepismena starša so se pričanju odpovedali.²⁸ Stari Razborčan je Bračka poznal še kot šolarja, nato pa ga ni videl vse do takrat, ko je po vojni prišel na Razborčanovo posestvo v družbi svaka, ki je kmetom izplačeval denar za mleko, oddano državi kot erar. Jakob je videl, da je mlademu bolj všeč posestvo kot starejša hči Julijana, ki jo je hotel za ženo. Ker si je tudi dekle želelo poroke in je očetu prigovarjalo, da bo po predaji kmetije živel bolje in udobneje, je slednjič popustil ter pristal na ženitev. A vendar je že tedaj opazil zametke prihodnjih težav: »Pepe takrat ni bilo doma. Ker je pa (Bračko, op. p.) prišel pozneje večkrat k nam, je spoznal tudi Pepo, bil žnjo vedno zelo prijazen in videlo se je, da čuti do nje neko nagnjenje. /.../ Takoj v začetku se je že videlo, da s to poroko ni prišla sreča v našo hišo.«²⁹

Nič niso pomagali očetovi in Julijanini očitki, Jožefa se je po sestrini poroki z vso mladostno zaljubljenostjo predajala skrivni ljubezni. Jakob ju je nekoč ujel med poljubljanjem na Jožefini postelji, medtem pa je bil Bračko z ženo nadvse surov; očetu ni bilo prav, ko je videl, kako je kmečki gospodar nekoč rjovel, ker je Julijana zaspala nad šivanjem, češ da s takšno gospodinjjo ni mogoče gospodariti. Vsi skupaj so vendarle vztrajali in nekako shajali v primežu Bračkove nepredvidljive gospodovalnosti, dokler se ni Pepa poleti 1920, torej po smrti njenega otroka, odločila, da bo zapustila kmetijo. Od takrat je bil Bračko njen največji sovražnik. Med ljubimcema je rasla napetost, ki je dosegla vrh na sobotni večer, dan pred umorom. Ker sta bila zakonca Bračko dopoldne v Mariboru, je vsak od domačih pričakoval običajno malenkostno obdaritev. Jakob je, denimo, dobil hlače, Pepa pa je edina ostala praznih rok, kar jo je silno razburilo. V ihti je zabrusila Bračku, da zapušča domačijo, nato pa sta se začela prerivati po sobi, pri čemer je Pepa davila Antona, on pa je silovito udarjal po mizi grozeč, da bo vse razbil. Četudi je Jakob slednjič uspel pregovoriti Pepo, da je odšla v svojo sobo, je slutil, da so razmere na robu vrelišča.³⁰

V nedeljo dopoldne se je Anton odpravil na obisk k staršem, Jakob pa je z ženo odšel k maši. Prigovarjal je Jožefi, da se jima pridruži, a je le odkimavala. Opoldne je družina še zadnjič skupaj obedovala. Jedli so petelina, ki mu je Anton, kot je zagotavljal, dopoldne odsekal glavo. Nad prisotnimi je spričo večernega prepira visel občutek napetosti, ki ga Jožefa in Anton nista poskusila pretrgati, saj nista spregovorila med seboj. Popoldne je Pepa preživela ob trganju jabolk, Jakob je kot običajno pasel živino, Anton pa je stiskal sadje, iz katerega je tisto leto nastajal zelo močan sadjevec. Jožefinemu očetu se je zdelo čudno, ko je Anton v popoldanskih urah spet odšel od hiše z izgovorom, da bo obiskal starše, pri katerih je trdil, da je bil že dopoldne.³¹

Tudi preužitkar Jakob, ki ni vedel ničesar o Pepinih nočnih obiskih, čeprav ni zanimal, da se je hči rada spogledovala s fanti, je bil v preteklosti že žrtev zetovih udarcev, zaradi česar je neuspešno iskal pomoč orožnikov. Antona se je bal, zdelo se mu je pomembno povedati, da je bil na fronti dvakrat ranjen in je po vrnitvi

²⁸ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Marija Razborčan, Julijana Bračko, 9. 11. 1920.

²⁹ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Jakob Razborčan, 9. 11. 1920.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

veliko pil. »Lahko rečem, da je vedno pijan,« je nadaljeval užaloščeni oče in dodal, da je Anton tudi trezen vzrojl za vsako malenkost. Njegov uvodni »kruce fiks« je domačim pognal strah v kosti, saj so vedeli, da se bo nasilno znesel nad tem ali onim članom družine.³² Je bil avtoritarni gospodar, ki očitno nikoli ni izpustil priložnosti za potrditev svojega položaja, takšen že po naravi, ali ga je gospodovalnega naredila izkušnja fronte, kjer je moral kot navadni vojak prenašati gospodovalnost nadrejenih? Mladi Jožefi je najbrž godilo, ker je bil z njo zmeraj mehak in prijazen. A zdi se, da je ljubezensko zaslepljenost po smrti otroka, kateremu pri krstu ni bila pripravljena imenovati očeta, zamenjal razum.

O tem je pričalo zaslišanje Franca Turina, s katerim se je Jožefa na začetku oktobra 1920 sestala v Mariboru. Devetindvajsetletni samski rudar iz Poljčan je dekile spoznal po koncu vojne, nato pa se nista videla vse do srečanja v Mariboru, a sta bila v pisnih stikih. Pepa je tarnala nad svakom alkoholikom, ki ji ni pustil dihati, želela se je čim prej zaposliti ali se poročiti, vendar ne prej, preden bi dorasla telica v domačem hlevu in njeni lasti. Mlada sta se dogovorila, da se bo Franc na začetku novembra oglasil v Vrtičah, kjer se bodo s Pepinimi domačimi dogovorili o podrobnostih poroke in dote.³³ Čeprav naj bi Jožefa domačim zagotavljala, da je oče njenega otroka Turin, je ta še pred koncem leta 1920 to odločno zanikal, saj z umorjeno nista nikoli imela spolnih odnosov.³⁴

* * *

Neporočena sinova župana Žunka, petindvajsetletni Ivan in tridesetletni mizar Jožef, sta bila v družbi obiralcev jabolk, ki so se usodnega večera skupaj z Jožefo vračali z dela. Ivan je na sodišču povedal, da mu je vse popoldne zelo dobro razpoložena Pepa ob slovesu nedaleč stran od domače hiše dejala: »Ne, Ivan, le nič hud ne bodi, če sem te kaj žalila.« Ivan je bil zadnji, ki je pred smrtjo govoril z njo,³⁵ Jožef je po najdbi trupla zanj stesal krsto.³⁶ Najmlajši v družbi, sedemnajstletni Konrad Špan, je med poslavljanjem od Pepe slišal žvižg, ki ga je razumel kot skrivno znamenje, a Pepa ni dajala vtisa, da bi jo vznemiril.³⁷

Po izpovedih Jožefinih vrstnikov, obiralcev jabolk, je v zgodbi o smrti Jožefe zevala luknja, ki je kazala, da so se njeni domači na neki točki strahu in negotovosti poenotili v srhljivem molku. Kako to, da so se ob odsotni Jožefi sprijaznili z mislijo, da je po končanem delu prespala pri Žunku, ko pa tega ni storila nikoli prej? Zakaj so trdili, da jih njen neprihod k večerji ni vznemiril, ko pa so tako obiralci jabolk, ki so se pred njenim domom poslavljalji od Pepe, kot sestra Julijana, ki je ravno tedaj iz studenca zajemala vodo, potrdili, da so opazili drug drugega?

³² Prav tam.

³³ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Franc Turin, 9. 11. 1920.

³⁴ PAM, Vr VII 2254/20, dopis orožniške postaje Poljčane, 27. 12. 1920; izpoved Julijane Bračko, 28. 12. 1920.

³⁵ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Ivan Žunko in Jožef Žunko, 9. 11. 1920.

³⁶ PAM, Vr VII 2254/20, glavna obravnava, 24. 3. 1921.

³⁷ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Konrad Špan, 9. 11. 1920.

V istem dnevu kot vsi drugi se je na mariborskem sodišču zglasil tudi sosed Bogomir Požgan, pri katerem se je hudo vznemirjen Bračko kratko oglasil (domnevno) po storjenem dejanju. Dvainštiridesetletnik je bil dober Bračkov znanec, zato je poznal njegovo vročekrvnost. Večkrat se je stregel z okoličani, pri čemer je grozil z ukrivljenim nožem, ki ga je imel zmeraj pri sebi. Ne glede na to je Požgan označil Bračka kot dobrega gospodarja in zaključil: »Razmere v družini Bračkovtovi niso urejene. Da je imel Jožefo Razborčan raje kakor svojo ženo, je bil to povod prepirom in včasih sem opazoval, da je svojo ženo ignoriral, z Jožefo Razborčan pa je bil zelo prijazen.«³⁸ Tudi Bogomirjev triindvajsetletni sin Jožef je večkrat videl Antona in Jožefo, kako skupaj pohajata po okolici; zdelo se mu je, da se je Pepa vselej zelo rada pridružila svaku.³⁹

Petinštiridesetletna Bračkova sosedka Terezija Robnik, ki se je podobno kot toliko drugih prebivalcev širše mariborske okolice med svetovnimi vojnami podpisovala v nemški obliki kot Terezia Robnig, je bila krstna botra sester Razborčan. Zdi se, da sta si bili blizu zlasti s starejšo, ki ji je po poroki z Antonom večkrat potožila, da se z zakoncem nenehno prepirata zaradi njegovega ljubimkanja z Jožefo. Julijana je bila prepričana, da je bil Anton oče Jožefinega zgodaj umrlega otroka. Ko sta šli nedavno skupaj k maši, je Julijana botri zaupala, da nima v hiši nobenih pravic in jo mož v vseh pogledih zapostavlja. Velikokrat ji je govoril, da bi bil njun zakon mirnejši, če bi Jožefa zapustila dom.⁴⁰ Je upal in pričakoval, da bo z vsakim dnem bolj zapleten čustveni vozle prerezala Julijana?

* * *

Le ona je vedela, kaj se je dogajalo v njeni notranjosti, medtem ko je bil mož v priporu. V naslednjih tednih pa je bil rezultat Julijaninega razmisleka znan tudi sodnikom okrožnega sodišča v Mariboru. Proti koncu novembra 1920 je sklenila odkrito stopiti v bran možu Antonu, njena odločitev pa je prinesla novega vetra v kazenski proces, na koncu katerega so se Bračku obetale vislice. Julijanina izpoved je pričala o miselnosti trdno usidranega patriarhata, ki je po prvi svetovni vojni preživel velikanske pretese. Odsotnost kmečkega gospodarja je bila za Julijano očitno nezamisljiv, na eksistencialni propad družine obsojen eksperiment, ki ga ni bila pripravljena sprejeti. Kdo ve, koliko samopremagovanja je bilo potrebno, da je lahko o svojem možu odločno izjavila: »Živiva v dobrem razmerju in ni res, da bi vladal med nama prepir radi ljubosumnosti.«⁴¹

Resda so jo sosede zbadale, da imata Anton in Jožefa ljubezensko razmerje, česar pa ni verjela, ker ni pod domačo streho nikoli opazila indicev za to. Trdila je, da je Anton »priden, vesten«, gospodar, ki je spravil posestvo v »najlepši red«. Očetovo drugačno mnenje je pripisala njegovi zavisti, češ da je sam gospodaril slabše od zeta. Skoraj v potankostih enako kot oče pa je Julijana opisala sobotni

³⁸ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Bogomir Požgan, 9. 11. 1920.

³⁹ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Jožef Požgan, 9. 11. 1920.

⁴⁰ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Terezija Robnik, 11. 11. 1920.

⁴¹ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Julijana Bračko, 20. 11. 1920.

prepirl in Pepino jezo po vrnitvi zakoncev Bračko iz Maribora ter namignila, da bi Jožefo utegnil umoriti kdo od tihotapcev, ki so mimo njihove hiše redno prenašali blago iz Maribora v Avstrijo in obratno.⁴² Podobno je na zaslišanju januarja 1921 trdil tudi njen mož,⁴³ oba pa je na laž postavila Julijanina botra, ki je zagotovila, da so tihotapci uporabljali težko prehodne gozdne poti in ne obljudenih, kakršna je bila tista mimo Bračkove domačije.⁴⁴

Mariborsko sodišče je bilo vsaj deloma seznanjeno z dogajanjem v Vrčičah po umoru Jožefe Razborčan, ki je razburkal odnose med vaščani. Na dan zaslišanj večine prič je Bračkov zagovornik, ugledni mariborski odvetnik Josip Leskovar, sodišču sporočil, da je Julijana po umoru deležna pritiskov lokalne skupnosti, zlasti še župana Žunka, ki ji je prigovarjal, naj preneha ščititi moža, saj bo sicer ona njegova naslednja žrtev. Julijana je menila, da Žunko na ta način ščiti sina, ki je bil med zadnjimi v družbi Jožefe, v nadaljevanju pa je sodišču razkrila nov srhljiv vidik umora: ko so vaški možje prispeli do trupla Jožefe Razborčan, je Žunko zabrusil Bračku, naj le dvigne okrvavljeno truplo Pepe na voz, »saj jo je popreje rad imel«. Bračko ga je zavrnil rekoč, da bi jo dvignil, če bi bila njegova žena, Pepe pa ne bo dvigoval, saj ni kot Žunko, ki je dopustil, da mu je žena umrla pri kravi v hlevu, medtem ko je bil on v hiši z drugo žensko.⁴⁵

* * *

Dejstvo, da je bil Bračkov zagovornik Josip Leskovar, je bilo pomenljivo, saj je bil odvetnik obenem vplivni mariborski politik in pomemben član štajerskega kroga Slovenske ljudske stranke, h kateri se je po lastni izpovedi prišteval tudi Bračko. V letih 1919–1926 je bil Leskovar gerent mariborskega okrajnega zastopa, leta 1920 vladni komisar mariborske mestne občine in v letih 1925–1927 mariborski župan.⁴⁶ Odvetnik je že na začetku novembra 1920 v Bračkovem imenu zaprosil sodišče za njegovo izpustitev, češ da gre »za veliko pomoto«: »Ker se moralična škoda, ki jo trpi vsak, ki je po nedolžnem zaprt, neizmerna, prosim, da se čimprej izvrši vse najnujnejše poizvedbe in da se Antona Bračka izpusti na slobodo.«⁴⁷ Anton Bračko je imel pravnega zagovornika, kakršnega si je lahko samo želel.

Da je Anton sodišču lagal o sledovih petelinje krvi na modrem kmečkem predpasniku, ki ga je nosil ob vsakodnevnih opravilih, je v tistem času ugotovil že sodni izvedenec Ivan Zorjan, vendar je v mariborskem laboratoriju lahko ugotovil le, da je kri na predpasniku pripadala sesalcu, ni pa mogel odgovoriti tudi, ali je bila človeška. Predlagal je biokemijske preiskave madeža na univerzi v Zagrebu, ki so bile opravljene v drugi polovici novembra 1920. Rezultat je bil jasen – na

⁴² Prav tam.

⁴³ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba obdolženca, nadaljevanje zaslišanja, 14. 1. 1921.

⁴⁴ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Terezija Robnik, 11. 11. 1920.

⁴⁵ PAM, Vr VII 2254/20, naznanilo Josipa Leskovarja Okrožnemu sodišču Maribor, 8. 11. 1920.

⁴⁶ Slovenska biografija: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi324750/>.

⁴⁷ PAM, Vr VII 2254/20, dopis Josipa Leskovarja mariborskemu sodišču, 2. 11. 1920.

predpasniku so bili sledovi človeške krvi.⁴⁸ Naknadno je bil v Zagreb poslan tudi Antonov suknjič, ki je bil okrvavljen najden med preiskavo. Sredi februarja 1921 je bilo znano, da tudi kri na suknjiču ni bila petelinova, ampak človeška.⁴⁹ Odvetnik Josip Leskovar je imel nemudoma pri roki odgovor na to: Anton naj bi od otroških let trpel za pogostimi krvavitvami iz nosu, težave pa so se nadaljevale tudi v odraslosti, kar so bili pred sodiščem pripravljeni potrditi oba Antonova starša, žena in tašča Marija.⁵⁰

* * *

Na decembrskih zaslišanjih pred mariborskim sodiščem leta 1920 je bil med pričami tudi sedemintridesetletni kmečki posestnik iz Vrtič Ivan Šerbinek, pri katerem se je Bračko oglasil pred mesecem in pol s prošnjo za nasvet, kako priti do orožnega lista.⁵¹ Dodatno je slabo luč na obdolženca vrgel devetinspetdesetletni vdovec, viničar Simon Peklar, ki ga je Bračko nekoč pijan napadel z nožem in ob tem grozil, da bo »ta nož« še danes »Šerbineku vrat prerezal«. Tudi Peklar je poskušal povzeti glavne značilnosti Bračkove osebnosti, njegov opis pa se ni bistveno razlikoval od mnenja nekaterih drugih prič, ki so poskušale storiti podobno: »Anton Bračko je surov človek, bil je vedno pijan in ni bil nikoli na dobrem glasu.«⁵² Vse je kazalo, da je lokalna skupnost svojega člana že obsodila in nič bolje mu ni kazalo, ko sta morala tudi Bračkova starša kljub prvotni odpovedi pričanju sredi februarja 1921 priznati kungoškim orožnikom, da je bil sin Anton pri njih na obisku samo v nedeljo popoldne, ne pa tudi v dopoldanskih urah, kakor je zagotavljal doma.⁵³ Preiskava se je bližala koncu.

Državno pravdnštvo (tožilstvo) je imelo konec februarja 1921 na voljo dovolj dokazov za izdajo obtožnice proti Antonu Bračku, ki je bil še zmeraj v preiskovalnem zaporu. Glede na njegovo zanikanje krivde se zdi vsaj nekoliko presenetljivo, da je po seznanitvi z obtožnico le-to sprejel mirno.⁵⁴ Še pred koncem marca 1921 je bila sklicana glavna obravnava pred mariborskim okrožnim kot porotnim sodiščem. Obtoženi je v zagovoru enega za drugim zavnil očitke, ki so kompromitirali njegov položaj: z Jožefo ni imel ljubezenskega razmerja in z njo nikoli ni bil v sporu, z ženo se je dobro razumel, grozil ni nikomur. Ker je Bračkov zagovornik očital županu Žunku sovražno razpoloženje do obtoženca in podpihovanje ljudskih govoric proti njemu, je bil tudi ta na glavni obravnavi previdnejši in bolj zadržan ter je strogo ločil govorice od lastnega vedenja.⁵⁵

⁴⁸ PAM, Vr VII 2254/20, Ogled in zaslišanje izvedencev, 3. 11. 1920; mnenje Kr. hrvat. slavonski zemaljski kemijsko-analitični inštitut, Zagreb, 26. 11. 1920.

⁴⁹ PAM, Vr VII 2254/20, mnenje Kr. Hrvat. Slavonski zemaljski kemijsko-analitični inštitut, Zagreb, 14. 2. 1921.

⁵⁰ PAM, Vr VII 2254/20, Predlog zaslišanja prič, 16. 2. 1921.

⁵¹ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba prič – Ivan Šerbinek, 18. 12. 1920.

⁵² PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba prič – Simon Peklar, 18. 12. 1920.

⁵³ PAM, Vr VII 2254/20, dopis orožniške postaje Kungota, 10. 2. 1921.

⁵⁴ PAM, Vr VII 2254/20, obtožnica, 26. 2. 1921.

⁵⁵ PAM, Vr VII 2254/20, glavna obravnava, 24. 3. 1921.

Po dvourni prekinitvi razprave ob 13. uri se je ta nadaljevala v razgretim vzdušju, saj je odvetnik Leskovar ugotovil, da se je Julijana Bračko v prvem delu razprave pomotoma odpovedala pričanju misleč, da bo upoštevana njena izpoved v prid možu s konca novembra 1920. Četudi se je državni tožilec upiral, je moral slednjič dopustiti njeno pričanje, ki se je skoraj v popolnosti skladalo z izpovedjo Antona Bračka. V nadaljevanju je pričal še dvainštiridesetletni orožniški narednik Melhior Supan, ki je bil prva uradna oseba, do katere je pritekel Bračko z naznanitvijo umora. Bil je objokan in razburjen, zato se je zdelo Supanu nenavadno, da se je med potjo do kraja zločina povsem pomiril. Razen tega so se domačini, ki so skupaj z njima obstopili truplo, tako očitno spogledovali in delali grimase proti Bračku, da ga je Supan brž ocenil kot možnega storilca.⁵⁶

Bržkone je bil najbolj mučen del glavne obravnave tisti, v katerem je nastopil sodni izvedenec dr. Ivan Jurečko, saj je poskušal pojasniti, zakaj je bil domnevni morilec Bračko sorazmerno blago oškropljen s krvjo. Ker je Jožefa ob najdbi trupla ležala na trebuhu, je Jurečko domneval, da ji je morilec v tem položaju, ležeč ali čepeč na njej, držeč jo za lase potegnil glavo kvišku in ji prerezal vrat. Kljub prvotni odpovedi pričanja sta slednjič spregovorila tudi obtoženčeva starša Jožef in Elizabeta Bračko ter za njima še tašča Razborčan; drug za drugim so hiteli zagotavljali, da Anton pogosto krvavi iz nosu. Ne glede na to je po celodnevni razpravi ob pol desetih zvečer devet porotnikov proti trem odločilo, da je Anton Bračko 17. oktobra 1920 z namenom usmrtnice večkrat udaril po glavi Jožefo Razborčan in ji nato prerezal vrat, zaradi česar je napadena umrla. Obsojen je bil na smrt na vešalih.⁵⁷ Dejstvo, da je bil udeleženec vojne, pri njem ni odigralo nobene vloge.

Če odvetnik Josip Leskovar ni prepričal večine porotnikov, je nekaj dvomov o Bračkovi krivdi ali pač nedolžnost vzbudil vsaj pri poročevalcu mariborskega liberalnega *Tabora*, ki je obširno poročilo s sojenja podnaslovil z retoričnim vprašanjem: »Je pravi morilec obsojen na vešala?« V nadaljevanju je pripisal poguben pomen vaških govoric za sojenje, »dobrim jezikom, ki po vaseh še bolj stikajo po osebnih skrivnostih, kakor je to v mestih navada.« Kot pisec za časnik z liberalnega političnega pola ni pozabil dodati, da je užival Bračko kot »veren pristaš« katoliške stranke kljub svojemu nenavadnemu življenjskemu slogu ugled in spoštovanje med domačini. »Nikdar še ni občinstvo s tako napetostjo pričakovalo, kaj poreko porotniki. Ni nobenega direktnega dokaza, ga bodo obsodili na podlagi indicij, njegovega očividno izmišljenega zagovora,« se je v stopnjevanem dramaturškem loku spraševal pisec, ki je sklenil, da je obsodbi »ljudskih sodnikov« nujno sledila še pravnoformalna.⁵⁸

Da je novinar *Tabora* s prostodušno opazko povedal kaj tudi o ravni pravosodnega sistema na Slovenskem kmalu po prehodu iz ene državne tvorbe v drugo, daje slutiti dejstvo, da se je tako tožilcu kot preostalim prisotnim sodnikom sodnega dvora zdela Bračku izrečena kazen pretirana in so se zato takoj zavzeli za njeno

⁵⁶ PAM, Vr VII 2254/20, glavna obravnava, 24. 3. 1921.

⁵⁷ PAM, Vr VII 2254/20, glavna obravnava, 24. 3. 1921; Sodba V imenu Nj. Vel. kralja, 24. 3. 1921.

⁵⁸ Porotno sodišče, Tabor, 27. 3. 1921, str. 3.

znižanje v dvajsetletno zaporno kazen (t. i. težko ječo).⁵⁹ Ničnostno pritožbo je napovedal tudi obsojenec in jo sodišču predložil sredi aprila 1921. Na podlagi skoraj dvajsetih strani obrazložitve je poskušal odvetnik Leskovar doseči razveljavitev sodbe, ki je bila izrečena na podlagi posrednih dokazov, medtem ko je bil obtoženi po mnenju odvetnika med glavno obravnavo celo s strani predsednika sodišča prikazovan kot storilec; nedopustno se mu je zdelo, da je svoj rezime pred odločitvijo porotnikov pričel s stavkom, ki je porotnikom sporočal, da imajo krivca za umor pred seboj v sodni dvorani: »Današnji slučaj se razlikuje od drugih slučajev toliko, ker nimamo direktne priče za storilca, pa to je ravno značilno pri vseh umorih, da storilec prikriva svoje dejanje in da torej nimamo direktnih prič.«⁶⁰

Očitno je bilo, da je odvetnik v pritožbo vložil veliko truda, obiskal je prizorišče zločina in opravil pogovore z domačini, nato pa v dokumentu skrbno seciral napake, ki so jih po njegovem mnenju naredili preiskovalci. Ni zaupal poročilom orožniške postaje Kungota, ker so na podlagi govoric hipoma označili Bračka za morilca. Ker maje temelje v kasnejših desetletjih skonstruiranega (nacionalnega) mita o slovenskem zaledju nemškega Maribora, je za kulturnega zgodovinarja izjemno zanimiv Leskovarjev argument o jezikovnem položaju prič, ki so vse izhajale iz Vrtič v neposredni bližini avstrijske meje. Večina med njimi je bila izobrazena v času Avstro-Ogrske v utrakvističnih šolah, kjer so se naučili specifične mešanice nemškega in slovenskega jezika, »in govore z obtožencem vred v čudnem narečju, na katero se mora uho šele privaditi.« Po mnenju odvetnika so priče zaradi tega pred porotniki izzvenele neprepričljivo, še več – bilo jih je mučno poslušati.⁶¹

* * *

Kljub vloženemu trudu pa Josip Leskovar in Anton Bračko dober mesec kasneje nista imela razloga za veselje, saj je Stol sedmorice v Zagrebu kot višje sodišče zavrnil pritožbo, češ da »to, kar branitelj v pritožbenem spisu graja, ne ustanavlja nobenega ničnostnega razloga.« V Leskovarjeva opažanja o jezikovnih položajih govorcev pred sodiščem se zagrebški sodniki v utemeljitvi za zavrnitev pritožbe niso spuščali,⁶² a so bili ravno oni tisti, ki so okrožnemu sodišču v Mariboru na začetku julija 1921 sporočili vsebino naredbe pravosodnega ministrstva, ki je Bračku prinašala kraljevo pomilostitev oz. je njegovo smrtno kazen spreminjala v dvajsetletno zaporno kazen.⁶³ Si je obsojeni Bračko vsaj malo oddahnil? Ko je bil sredi julija 1921 iz mariborske kaznilnice ponovno priveden pred sodišče, da bi mu sodnik prebral naredbo o pomilostitvi, ni kazal svojih občutij, temveč je kratko izjavil: »Vzamem to na znanje, vztrajam pa pri tem, da sem povsem nedolžen.«⁶⁴

⁵⁹ PAM, Vr VII 2254/20, poročilo o sodniškem posvetovanju, 24. 3. 1921.

⁶⁰ PAM, Vr VII 2254/20, ničnostna pritožba, 8. 4. 1921.

⁶¹ Prav tam.

⁶² PAM, Vr VII 2254/20, razsodba Stola sedmorice, 18. 5. 1921.

⁶³ PAM, Vr VII 2254/20, dopis Stola sedmorice v Zagrebu okrožnemu sodišču v Mariboru, 4. 7. 1921.

⁶⁴ PAM, Vr VII 2254/20, zapisnik mariborskega okrožnega sodišča, 14. 7. 1921.

Kazen za umor svakinje se mu je v skladu z odredbo o izvršitvi kazni iztekala 27. junija 1941 ob 12. uri.⁶⁵

Dodatna pričanja jeseni 1921, v katerih so posamezniki poskušali bolj pojasniti umor ali definirati morilca, so dokazovala, da je umor Jožefe Razborčan še mesece po obsodbi Antona Bračka kot enigma odzvanjal v domačinih Vrtič, obenem pa so bila zaslišanja plod prizadevanj odvetnika Josipa Leskovarja za obnovo kazenskega postopka.⁶⁶ Še najbližje preobratu je bilo dogajanje v primeru Bračko z najdbo okrvavljenega žepnega robca pod kopico sena v bližini Bračkove hiše. Robec je po izrečni sodbi po naključju odkril oče umorjene, kar je moralo v njem povzročiti hude notranje boje, saj je o najdbi razpravljal z nekaterimi sosedi. Menil je, da Antona Bračka ne bi nikoli več videli na kmetiji, če bi najdbo naznanil policiji.⁶⁷ Kako naj ravna z najdbo, je Jakob Razborčan vprašal tudi petinštiridesetletnega krojaškega mojstra Franca Šabederja. Krojač mu je odgovoril, da kot star mož gotovo ve, kaj mu je storiti.⁶⁸ In je resnično vedel: ko je moral sredi oktobra 1921 ponovno pritisniti svoj okorni križec pod pričanje pred mariborskim sodiščem, je odločno povedal: »Meni o kakem krvavem robcu ni ničesar znano in tudi nikomur nisem pravil, da bi bil takega našel.«⁶⁹ Jakob kot preužitkar na kmetiji svoje hčere, ki si je vse bolj odkrito prizadevala za izpustitev moža, ni imel veliko avtonomije odločanja.

* * *

Dobro leto po umoru Razborčanove Pepe je mariborsko okrožno sodišče zavrnilo predlog Antona Bračka za obnovo kazenskega postopka, saj jima z odvetnikom ni uspelo zagotoviti novih informacij, ki bi lahko bistveno vplivale na drugačen razplet sodbe.⁷⁰ Kljub slabim obetom za Bračkovo prihodnost, ki jih je konec maja 1922 močno poslabšala še naključna najdba Antonovega ukrivljenega noža v gozdu približno sto metrov od kraja zločina, je bila Julijana Bračko trdno odločena, da bo moža spravila na svobodo. Le na kaj je mislila, ko je na orožniški postaji v Zgornji Kungoti skupaj z očetom in materjo gledala v nož, ki je pred skoraj dvema letoma prerezal vrat sestri Pepi.⁷¹

Bržkone je bila zasluga odvetnika Josipa Leskovarja, da je bila zaporna kazen kaznjence mariborske moške kaznilnice Antona Bračka poleti 1922 na podlagi kraljevega ukaza z dvajsetih znižana na šestnajst let; v novih okoliščinah bi se lahko ženi v Vrtičah pridružil konec junija 1937.⁷² Je prav tako sodilo v dejavnost

⁶⁵ PAM, Vr VII 2254/20, Odredba izvršitve kazni, 14. 7. 1921.

⁶⁶ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Alojz Reiterer, Ludvik Skribe, Ignac Robič, 13. 9. 1921.

⁶⁷ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Ivan Žunko, 13. 9. 1921.

⁶⁸ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Franc Šabeder, 28. 9. 1921.

⁶⁹ PAM, Vr VII 2254/20, Zaslišba priče – Jakob Razborčan, 18. 10. 1921.

⁷⁰ PAM, Vr VII 2254/20, sklep Okrožnega sodišča o zavrnitvi kazenskega postopka, 20. 11. 1921.

⁷¹ PAM, Vr VII 2254/20, dopis orožniške postaje Zg. Kungota, 22. 5. 1922; 12. 6. 1922.

⁷² PAM, Vr VII 2254/20, dopis Kr. Moške kaznilnice v Mariboru, 19. 7. 1922.

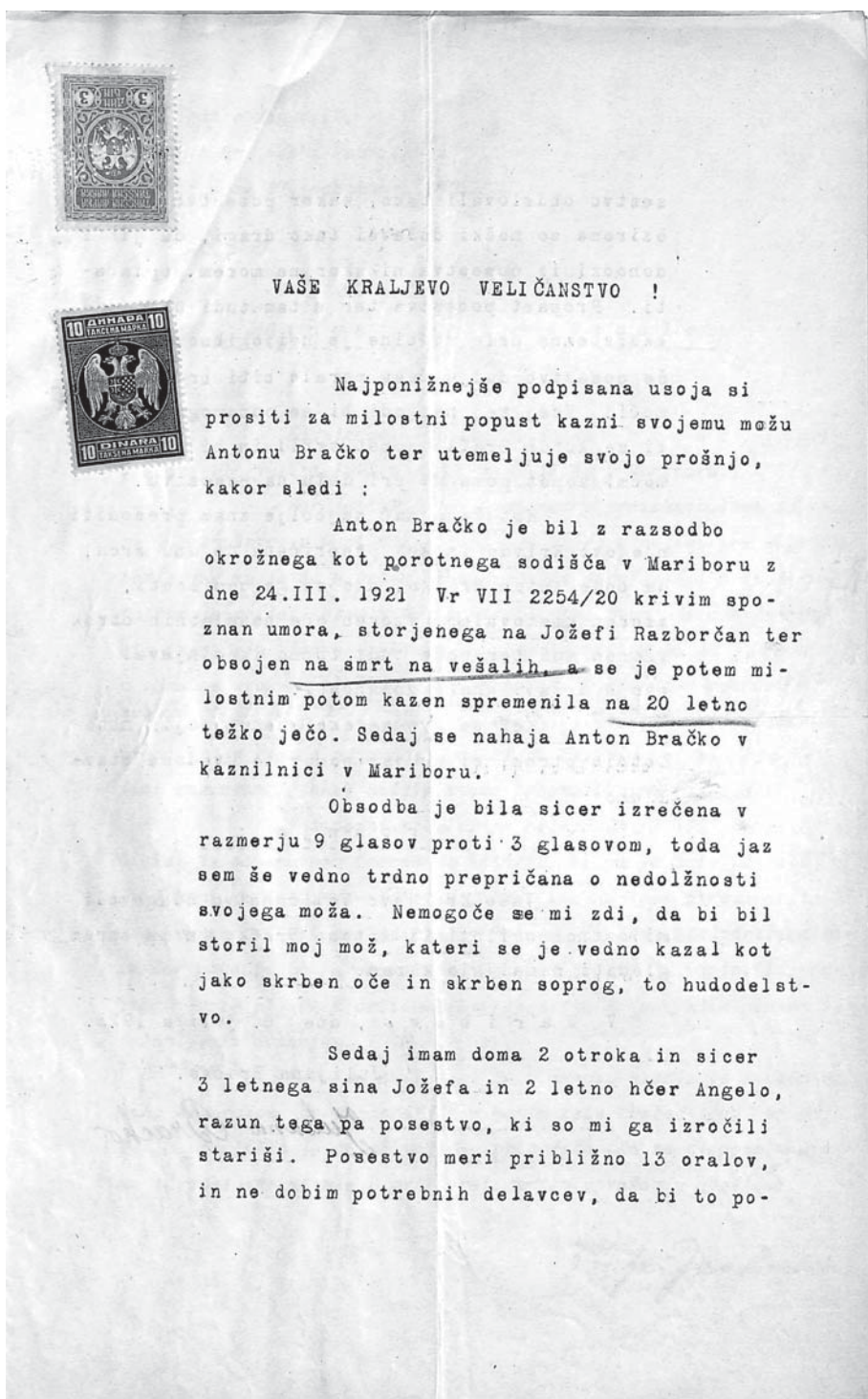

foto 2: Del pisma Julijane Bračko kralju Aleksandru Karađorđeviću, julij 1923 (Vr VII 2254/20).
 Julijana Bračko's letter to King Alexander Karađorđević, July 1923 (Vr VII 2254/20).

odvetnika Leskovarja, ko je Julijana Bračko v začetku leta 1922 pri mariborskem okrožnem sodišču vložila zahtevo za ločitev od moža? Pri naroku sredi februarja 1922 sta se zakonca poravnala tako, da je Bračko prepustil svojo polovico posestva ženi, medtem ko je znesek, ki ga je leta 1919 prinesel v zakon, pripadel preskrbi njegovih dveh mladoletnih otrok.⁷³ A Julijana ni obmirovala, temveč je sredi leta 1923 prošnjo za moževo pomilostitev naslovila neposredno na kralja Aleksandra Karađorđevića. Samo današnjemu opazovalcu se zdi, da je morala kot ženska, mati, hči in soproga iti prek vseh razumnih meja, ko je pisala: »Nemogoče se mi zdi, da bi bil storil moj mož, kateri se je vedno kazal kot jako skrben oče in skrben soprog, to hudodelstvo.« Niti misliti ni hotela na to, da bi po njegovi obsodbi sama vzgajala otroka, tedaj triletnega Jožefa in dveletno Angelo, ter ob tem gospodarila na posestvu, katerega propad z rodbino vred se ji je »brez moške moči« zdel neizogiben.⁷⁴

Zahtevala ni nič več in nič manj od svojega podrejenega, a varnega položaja v patriarhalnem ustroju družine, zato je bila pripravljena odločno zapisati: »Kot žena pač najboljše znam presoditi njegove krivde in sem prepričana do dna srca, da bode Anton Bračko, ako se ga pomilosti, vzoren kmetovalec, vzoren oče nedoletnih otrok, vzoren mož ter bode tudi točno izpolnjeval svoje državljske dolžnosti.«⁷⁵ Presenetljivo je Julijanino prošnjo pisno podprla celotna garnitura občinskega urada Vrčiče z županom Francom Žunkom in občinskim odbornikom Bogomirjem Požganom na čelu.⁷⁶

* * *

Meseci preiskovalnega zapora, v katerem ni bil deležen dnevne svetlobe, in nekaj let kaznilniškega življenja so po besedah kaznilniškega zdravnika Frana Jankoviča močno načeli Bračkovu zdravje, zaradi skrofuloze (tj. tuberkuloze vratnih bezgavk) sta mu na vratu zevali veliki rani. Avgusta in septembra 1923 je preživel v kaznilniški bolnišnici zaradi črevesnega katarja.⁷⁷ Ali pa je bilo tudi zdravniško mnenje s septembra 1923, naklonjeno Bračkovi izpustitvi, plod vztrajnega delovanja odvetnika Leskovarja? Bračko po prepustitvi polovice posestva ženi ni imel več lastnega premoženja. Je odvetniške usluge plačevala ona? Ali pa je stroške sojenja poravnala politična stranka, kateri sta skupno pripadala?

Kaznilniški kurat Pavel Zavادلal se oktobra 1923 ni pridružil prizadevanjem za Bračkovu izpustitev, temveč je kljub zapornikovemu vzornemu obnašanju in njegovim obljubam o »korenitem popolnjenju« ocenil kot preuranjeno misel o njegovi izpustitvi, saj bi bila ta krivična do sojetnikov, ki so jih bremenila podobna dejanja kot Bračka.⁷⁸ Tako državni tožilec kot kaznilniška uprava z višjim ravna-

⁷³ PAM, Vr VII 2254/20, uradni zaznamek, 10. 12. 1922.

⁷⁴ PAM, Vr VII 2254/20, Vaše kraljevo Veličanstvo!, 6. 7. 1923.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ PAM, Vr VII 2254/20, priporočilo občinskega urada Vrčiče, 12. 7. 1923.

⁷⁷ PAM, Vr VII 2254/20, zdravniško spričevalo, 27. 9. 1923.

⁷⁸ PAM, Vr VII 2254/20, npravstveno spričevalo, 16. 10. 1923.

teljem na čelu so pritrdili njegovemu mnenju z dodatkom, da je bil Bračko za hud zločin že dvakrat pomiloščen in je dotlej v zaporu preživel komaj dve leti. Prošnjo za njegovo predčasno izpustitev iz zapora so zavrnili.⁷⁹

Šele v povsem sklepni fazi Bračkovega kazenskega postopka, ki je obravnavala prošnjo za njegovo močno predčasno izpustitev, je bilo razkrito, da je bil Anton oče tudi dvema nezakonskima otrokoma. Podatek je nujno vsiljeval ne le vprašanje, kolikšen delček svojega življenja je Bračko pravzaprav razkril pred mariborskim sodiščem, temveč tudi domnevo, da je bil čas vojne in neposredno po njej čas svobodnejše spolnosti, kar je dokazoval tudi ljubezenski trikotnik, v katerega je bil vpet Anton Bračko. Kako to, da sodišče ni namenilo pozornosti materama njegovih nezakonskih otrok, za katera je očitno vedelo? Odgovor je le eden izmed tistih, ki ostajajo zakodirani v čas, s katerim se lahko današnje generacije le izjemoma in zgolj začasno uglasimo na skupnih miselnih frekvencah.

* * *

Kako je družina Julijane Bračko preživela leta do trenutka, ko je sredi tridesetih let 20. stoletja prag mariborske kaznilnice verjetno zapustil njen soprog Anton? Je vendarle sprejela odgovornost, ki jo prinaša avtonomna drža človeka, ali je tudi med moževu odsotnostjo mrzlično iskala nadomestilo za izgubo patriarhalnega gospodarja? Kako je svojima otrokoma razložila, da je njun oče kaznjenec? Sta ga sin in hči v času zaporne kazni obiskovala? Kakšno je bilo njihovo (morda skupno) življenje v kratkih nekaj letih do izbruha novega orjaškega vojaškega spopada?

Ob utemeljenosti vsaj nekaterih po drugi strani večina zgornjih vprašanj kaže na to, kako blizu območja tabloidnosti se giba kulturni zgodovinar, ko z namenom preiskovanja globokih, očem skritih plasti realnosti brska po temnih skrivnostih konkretnih ljudi. Vendar zadostitev nizkih strasti človeške radovednosti ni namen zgodovinarjevega dela. Četudi bi bilo mogoče z nekaj truda obnoviti potek biografij posameznikov pred in po družinskih tragedijah, celoviti življenjepisi akterjev v tem primeru niso in ne smejo biti naša stvar. Kdor odpira kazenske spise ljudi preteklih časov, mora z vso bojevitostjo, ki jo premore beseda, varovati zamejitev med upravičenostjo raziskovalnega zanimanja in neupravičenostjo posega v intimo preteklih posameznikov.

Hkrati je branje kazenskih spisov s kulturnozgodovinskega stališča bistveno drugačno od pravniškega branja, zaradi katerega je gradivo v osnovi nastalo. Izid kazenskih zadev za kulturnega zgodovinarja ni bistvenega pomena, temveč je njegov poglaviti razmislek od začetka do konca podrejen tistim za izid kazenskih procesov večinoma nepomembnim niansam, ki so sestavljale edinstvene mreže odnosov med udeleženci procesov v prostoru in času. Krhki obris čustvovanj, občutenj, vrednot, hotenj, zatajevanj, strahov, misli, samorazumevanj in vsakodnevnih (ne)pomembnih rutin preteklih ljudi so domala vse, kar išče v kazenskih spisih kulturni zgodovinar.

⁷⁹ PAM, Vr VII 2254/20, prošnja Julijane Bračko za oprostitev izvrševanja kazni Antonu Bračku, nedatirano.

VIRI IN LITERATURA

Viri

PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VII 2254/20.

PAM, fond: Eman Pertl. Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurečka.

Tabor, 1921.

Paleček, Anton, *Novo kmetstvo*. Ljubljana: Kmetijska tiskovna zadruga, 1935.

Socialni problemi slovenske vasi (zvezek 1). Ljubljana: Socialno ekonomski institut, 1938.

Slovenska biografija: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi324750/>.

Literatura

Radovanovič, Sašo, 47. mariborski pešpolk. *Mariborčan*, št. 140/2007, str. 50.

SUMMARY

A War after the War – Anton Bračko's Love Triangle of 1920

Mateja Ratej

Immediately after World War I, which disrupted the deeply anchored patriarchal patterns within peasant families, the lives of village communities on the fringes of the Styrian mentality were marked by turmoil. When the physically and psychologically wounded soldiers returned to their families, or when families lost their patriarchal leaders, it was not possible to re-establish the relations of the pre-war period. The unavoidable day-to-day conflicts were resolved in a manner they had internalized during the war – by means of horrific violence, which in the first years of peace replaced the verbal communication. For years after the end of World War I, offenders who had spent the war at the front could count on the fact that their psychological traumas would be taken into consideration as extenuating circumstances during the trials. In October 1920, the body of the 23-year old Jožefa Razborčan from Vrtnice was discovered in the Zgornja Kungota gendarmerie precinct. The following day, Anton Bračko, Jožefa's brother in law and peasant master, was arrested as the prime suspect for her murder. She was accused of debauchery in the gendarmerie's report, which was subsequently impossible to prove. At the same time, she was involved in a love triangle with Bračko, who was married to Jožefa's sister Julijana. Bračko, who maintained his innocence throughout the trial, was sentenced to death by hanging in March 1921 by the Maribor District Court. His death penalty was soon turned into imprisonment, which did not put his wife Julijana at ease, and in mid 1923 she submitted an appeal for clemency for her husband to King Alexander Karađorđević. Leaders of the Municipality of Vrtnice supported her appeal. Examination of criminal files differs considerably if they are read from the cultural and historical perspective rather than from the legal one, as a result of which it was produced in the first place. The outcome of criminal proceedings is not of vital consequence to cultural historians, their main deliberation is subject to nuances that in the majority of cases bear no significance in terms of the outcome, but which formed unique networks of participants' relations in a space and time. In criminal files, cultural historians seek to find fragile outlines of feelings, senses, values, aspirations, concealment, fears, thoughts, self-understanding, and daily (in)significant routines of people from the early 1920s.